

Posudek na disertační práci Mgr. Jany Římanové *Tvrdohlavé Marie: Životní příběhy žen "generace okouzlené vědou"*, 189 stran.

Po dvou letech se mi dostává do rukou přepracovaný text disertační práce Mgr. Jany Římanové. Vědecký posun jmenované sleduji po několik let. V rámci magisterského studia na OH-SD jsem vedl její diplomovou práci, kterou obhájila na výbornou.

Předešlá verze disertační práce mě příliš nepotěšila, byla psaná ve spěchu, a v době covidu, kdy nebylo snadné kontaktovat více narátorek. Přitom jsem věděl jako potenciál v Janě Římanové dřímá. Bylo potřeba jen tento potenciál aktivovat, doporučit doktorandce práci přepracovat s tím, aby nejen úspěšně prošla v doktorském řízení, ale aby sama měla dobrý pocit, kdykoli svou práci otevře. Rád na tomto místě konstatuji, že se výše zmíněné podařilo a mohu oponovat vyzrálou disertační práci.

Doktorandka sama v naší emailové komunikaci uvedla, že se musela občas smát svému příliš "rozvážněnému slohu", resp. v některých pasážích příliš žurnalistickému psaní na úkor akademického přístupu. Změna k lepšímu je z práce více než patrná. Jana Římanová zřehlednila strukturu práce, odstranila zhruba jednu třetinu původního textu, aby jej nahradila textem novým, přibyl i počet narátovek, který nyní činí deset vědkyň.

J. Římanová se ke zvolenému tématu disertační práce dostala přes vlastní podcast pro Český rozhlas – Radio Wave pořad *Universum*, kde se věnovala české akademické sféře. Spolu s kolegyní z Národního kontaktního centra – gender a věda připravila díl, který se věnoval rodičovství při akademické kariéře.

K práci samotné. V teoretické a metodologické části přibližuje doktorandka historický kontext, kterým vlastní výzkum ukotvuje. Významný prostor věnovala doktorandka rovněž kritice a přehledu základních domácích i zahraničních vydaných publikací. Mohli bychom jistě najít i další publikace věnující se danému tématu, ale pro základní orientaci a historický kontext je kriticky zpracovaný přehled literatury naprosto dostačující.

Jako hlavní výzkumná metoda je doktorandkou použita metoda orální historie, resp. její ideálnější forma v podobě narativních životních příběhů na rozdíl od strukturovaných interview. Doktorandka oslovila deset významných českých vědkyň a hovořila s nimi o jejich životních drahách. Pět z nich dosáhlo profesorského titulu, dvě docentury a všechny ostatní jsou doktorkami svých oborů. Mezi oslovenými jsou ženy, které zastávají některé významné akademické funkce, předsedkyně Akademie věd, resp., první rektorka Univerzity Karlovy, ale i další vele úspěšné vědkyně.

Orální historie, krom jiného předpokládá vlastní reflexivitu tazatele/badatele. J. Římanová v úvodu práce popsala kromě rodinné anamnézy (vědecké dispozice hned několika rodinných příslušníků) potřebu uchopit a zkoumat vlastní ženství již v době, kdy si začala uvědomovat své vlastní společenské zařazení do této kategorie. Popisuje, jak pociťovala silnou potřebu porozumět světu kolem sebe a nacházet v něm souvislosti, což považovala za jedno z pojitků mezi ní samou a ženami, které se rozhodla oslovit pro vlastní výzkum.

Jednou z hypotéz J. Římanové byl fakt, že přes veškeré společenské proměny, které přivádějí stále více studentek na vysoké školy, jsou podmínky pro návrat či pokračování v akademické kariéře kvůli rodičovství stále relativně nepříznivé. To samo o sobě znamená, že se ženy ve vědě hůře prosazují a hůře se v dané oblasti udržují.

Vedle této hypotézy si J. Římanová vymezila zhruba třicet výzkumných otázek, na které chtěla znát odpovědi. Počet otázek mi přišel v první chvíli příliš vysoký, bál jsem se roztržitosti, měl jsem obavy, že tak mnoho otázek povede nutně k povrchnosti ve snaze zachytit „vše“ na úkor interpretační hloubky. Doktorandka podobně jako ve své diplomové práci věnované ženám v punku využila pro obsahovou analýzu programu Atlas.ti. Právě tento program vybízí k tomu, co jsem uvedl v předchozích řádcích,

totiž zachytit vše, co bylo v rozhovorech řečeno. Obava že taková analýza roztříští budoucí text do mnoha témat a subtémat se nepotvrdila.

J. Římanová vykládá životní pouť narátorek jak v obecné, tak i ryze subjektivní poloze tak, že nepodléhá zkratce, ba naopak logicky naznačuje příčiny a následky jednotlivých, v mnoha případech nelehkých, rozhodnutí interviewovaných vědkyň.

Spolu s doktorandkou jsme diskutovali umístění medailonků, zda je zařadit do příloh, nebo do textu v úvodní části práce. Nakonec zvítězila druhá varianta, především proto, že informace v jednotlivých medailoncích v úvodu práce je pro její přehlednost a srozumitelnost optimální.

Své místo v textu měla i podkapitola Interpretační specifika, kdy autorka popisuje, že nahrávala své rozhovory v letech 2018–2022, což nebývá v orální historii obvyklé. Kvituji, že se doktorandka rozhodla popsat životní příběhy z pohledu samotných aktérek, jako jejich vlastní interpretace jejich životních příběhů, přičemž si byla vědoma faktu, že informace vztahující se k jejich soukromému životu lze jen částečně ověřit.

Řada interpretací životních událostí souvisela s politickým vývojem země. J. Římanová neopomněla poukázat na fakt, že vědkyně vedly s médii řadu rozhovorů, což mohlo ovlivnit i rozhovory pro její dizertaci. Narátorky, se kterými hovořila, poskytly v minulosti rozhovory dvěma institucím, zabývajícím se sběrem životopisných nebo hloubkových rozhovorů. Byly jimi Národní kontaktní centrum Gender a věda a projekt Paměť národa. Pro každou z institucí byla typická akcentace jiného aspektu životních příběhů. Pro Paměť národa je to apel na morálku, akcentace hrdinství a liberálně pravicový pohled na české dějiny. Naopak rozhovory Národního kontaktního centra Gender a věda otevřely v českém prostředí otázku diskriminace nebo sexuálního obtěžování ve vědeckém prostředí.

Je zajisté nutné vzít v potaz, že rozhovory nahrané na pomezí desátých a dvacátých let 21. století reflektují prožitky a události zpětně. Pohled na ně je ovlivněný pozdějším vývojem politických událostí. Všechny ženy, které vyprávěly příběhy, fakticky prožily celou éru socialistického režimu, narodily se v rozmezí let 1927–1948. Jejich způsob vzpomínání na dobu před rokem 1989 do jisté míry replikuje narativ dnes již přijímaný i v českém intelektuálním prostředí. Dnes již nejde o jednostrannou kritiku minulého režimu a přesvědčení, že před rokem 1989 bylo „všechno špatně“. O tom jsme se mohli sami přesvědčit v řadě projektů využívajících orální historii věnovaných české společnosti uskutečněných v letech 2000–2020. Narátorky ve výzkumu J. Římanové v některých částech rozhovoru reflektují rovněž tento pohled, i když si myslím že spíše neochotně. Svůj jednostranně kritický pohled na socialistický režim podle doktorandky částečně přehodnotily například v kontextu dostupnosti školek a jeslí pro děti a možnosti se rychle vrátit k vědecké práci. Ono přehodnocení se v rozhovorech objevilo nejčastěji ve spojitosti s diskusemi se zahraničními kolegyněmi ze západních zemí. I toto zjištění jsme již měli zaznamenali i v jiných orálně historických projektech vedených v Centru orální historie ÚSD AV ČR.

Neméně důležitým interpretačním faktorem je, že se jedná o dějiny elit, ve smyslu privilegovaných společenských vrstev. Rok 1989 přinesl narátorkám šanci na společenský vzestup. Jejich pohled na politický vývoj po roce 1989 vychází ze situace, kdy politické změny znamenaly v jejich profesní kariéře nebývalé rozšíření možností. Tato příležitost byla navíc načasována tak, že děti těchto vědkyň, pokud nějaké měly, pomalu opouštěly rodinné „hnízdo“ a tyto ženy získaly znovu více prostoru pro vlastní seberealizaci.

Interpretační část vedla J. Římanová stejně tak, jako jsme vedli například my při interpretaci vysokoškolských studentů z roku 1989, kdy se věnovala: dětství, studiu, postavení vědkyně, aspirantuře, partnerskému a rodinnému životu, roku 1989 a raketové cestě vzhůru. Nově ale zařadila fenomény jako nacházení zdrojů síly a životní strategie, a specifickému fenoménu babiček v kontextu životního příběhu vybraných žen.

Za zmínku stojí podkapitola *Tvrdohlavé Marie*, nejen protože je podle ní zvolen název disertační práce, ale rovněž skutečnost, že u všech vědkyň našla doktorandka „absolutní prototyp“ ženského vzoru ve vědě, kterou se stala Marie Curie-Skłodowská. Její populární životopis vzpomínaly v rozhovorech téměř všechny vědkyně, které se později pustily do bádání v přírodních vědách.

Marie Curie-Skłodowská funguje jako jediný archetyp ženy vědkyně, a to jako symbol pracovitosti, tvrdohlavosti, vědecké poctivosti, obětavosti a ušlechtilosti, tedy vlastností, přijatelných pro ženu k dosažení úspěchu.

V dalších kapitolách a podkapitolách doktorandka plasticky vykládá vztah osobního života a kariery ve vztahu k politické situaci (velkým dějinám). Rozebírá vlastní práci vědkyň, hovoří o politické diskriminaci (normalizace) či sexuálním obtěžování, zabývá se vlastním výběrem výzkumných témat, partnerství, manželství, rodičovství a kariéře, která v mnoha případech přišla s rokem 1989.

Ženy, které poskytly J. Římanové svá životní vyprávění, hodnotily i svůj vztah k otázkám spojeným s ženskou emancipací. Jejich pohled na roli ženy se obvykle formoval v dozvucích atmosféry 50. a 60. let, které bylo označováno za období „zrovnoprávnění“. Vysokoškolská studia končily v období reflexe dřívějších genderových politik. Dospělý život a zakládání rodiny zažily zpravidla v éře normalizace a vědě se věnovaly buď na konci 80. let nebo až po roce 1989. Vědkyně velmi často poukazyvaly, že část takzvané normalizace prožily na mateřské dovolené a svým způsobem mohly být víc v klidu než jejich dnešní mladé kolegyně. Nemusely se přitom podle vlastních slov obávat ztráty kontaktu s oborem nebo ztráty pracovního místa, které hrozí dnes v časově omezených projektech zaměstnaným akademičkám. Naopak v mnoha případech vzpomínaly, že byly rády, že z marasmu normalizace unikly a mohly toto období raději z části přečkat smysluplně stráveným časem s dětmi. V podkapitole *Zdroje a síly životní strategie* narátorky přibližují nejruznější způsoby, které vedly k jejich „nabíjení se“ od jízd na koni, plavání, lezení po horách, tedy sportovní aktivity až po práci v přírodě.

Zajímavý stereotyp, nevím nakolik podmíněný dobovým diskurzem, byly vzpomínky, které popisovaly situace, kdy jejich nadřízení vysedávali na stranických schůzích, a ony, jako mladé vědkyně stihly intenzivně pracovat a plody této pracovitosti sklízely po roce 1989, kdy na nich nečekaně vybudovaly své úspěšné kariéry. Z vyprávění vědkyň rovněž vyplynulo, že je povýšení do významné pozice vždy potěšilo, nicméně hovořily o tom, že o něj příliš aktivně neusilovaly a spíše přijaly nabízenou možnost nebo se chopily zodpovědnosti za instituci nebo projekt, na kterém jim záleželo.

Otázkou k zamyšlení, i jak správně poukazuje J. Římanová, zůstává nakolik k výše popsanému výkladu vedly genderové stereotypy, které ženám zapovídají profesní dravost jako pro ženu nevhodnou vlastnost. Opět zde také vyplouvá na povrch narativ sebeobětování z archetypálního příběhu Marie Curie-Skłodowské. Zvyšující se počet žen ve vedoucích funkcích v akademické obci může reálně signalizovat „feminizaci“ odvětví. Vedoucí místa se ženám uvolňují, protože skutečná moc se dnes koncentruje jinde (politika, velký byznys)?

Za podnětné považuji úvahy v závěru práce. Ve vztahu k emotivnosti a lidovosti, který lze pozorovat na politické scéně se J. Římanová ptá, *Co když populističtí politici využívající emocionalitu k manipulaci si pouze osvojují mocenský nástroj dříve připisovaný ženám. Co když neochota „udělat ze sebe tažné zvíře a absolvovat letité institucionální iniciační rituály nesignalizuje zaostalost chlapců ale jejich zdravý odpor vynaložit energii na něco tak nesmyslného, co ve výsledku nepřináší společenský vliv, prestiž ani peníze? Co když vymetením sexismu z univerzit učiníme bezpečné, ale neatraktivní místo?“ Co když jsme svědky pomalého odchodu generace okouzlené vědou ve světě, kde akademické instituce ztrácí svůj politický vliv?*

Jana Římanová napsala disertační práci, která ve všech ohledech **odpovídá požadavkům úspěšného doktorského řízení. Práci jednoznačně doporučuji k obhájení.** Janě Římanové přeji vše dobré jak na poli vědy, tak i v osobním životě.